

СКЛАДОВІ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ

У статті розглянуто проблему, та поняття професійної відповідальності і складові, щодо її розвитку, та критерії оцінювання показників формування професійної відповідальності майбутнього фахівця в сфері фізичної культури і спорту. Також розглянуто особливості діяльності спортивного педагога, та якими рисами повинен бути наділений спортивний педагог. Важливо те, що були проаналізовані загальні підходи для розвитку професійної відповідальності у майбутнього фахівця в сфері фізичної культури і спорту.

Ключові слова: розвиток відповідальності, професійна відповідальність, особистість, фізична культура і спорт.

Постановка проблеми. Науково доведено, що почуття відповідальності є одним з найважливіших результатів виховання і соціалізації особистості. Процес виховання супроводжується багатьма різноманітними умовами і обмеженнями. Цілоком логічним буде стверджувати, що на формування у людини почуття відповідальності впливає загальна ситуація в країні та системі освіти.

Специфіка відповідальності людини на рубежі ХХ-ХХІ століть полягає у тому, що світ вступає у смугу цивілізаційного перелому, коли традиційні форми буття людини вимагають певної корекції. Посилиться нестабільність фізичних, біологічних і соціальних процесів, усе більш виразно проявляється феномен непередбачуваності соціальних і психологічних явищ. Саме тому зараз загострилась проблема відповідальності у всій множині соціальних практик, що актуалізує і перевизначає цю категорію у нових контекстах, співвідносячи її з новою системою життєвих цілей, цінностей та ідеалів.

Розвиток і виховання професійно важливих якостей людини, а саме відповідальності, є одним із найважливіших завдань вищої освіти, що обумовлено сукупністю соціальних факторів. Значущість підготовки сучасних фахівців у сфері фізичної культури і спорту вимагає нових підходів у навчальному процесі.

Серед усієї множини завдань, які сьогодні суспільство висуває перед системою вищої освіти, надзвичайно важливе місце належить прищепленню майбутнім фахівцям почуття особистої відповідальності за свої дії і рішення, вчинки і поведінку, за ставлення до інших людей, до суспільства в цілому, до природи і до самого себе. Це стосується не тільки їх професійної діяльності, а й повсякденного життя і міжособистих відносин.

Для того, щоб виховати майбутнього фахівця з фізичної культури і спорту відповідальною людиною, щоб почуття особистої відповідальності стало для нього нормою його життя й діяльності, необхідно, щоб висока відповідальність була притаманна кожному викладачеві як професіоналу і вихователю. Видатний педагог ХХ століття В. О. Сухомлинський писав, що "наша праця – формування людини, і це покладає на нас особливу, ні з чим не зрівняну відповідальність". Саме тому поняття відповідальності повинно розглядатися як одна з найважливіших педагогічних категорій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему професійної відповідальності досліджували учені-філософи О. О. Дольська, І. В. Владленова, О. М. Городиська, В. І. Міщенко, М. В. Смоляга та інші, які розглядають сутність людини як співвідношення між її свободою та відповідальністю; соціологи Г. С. Афанасьєв, Т. М. Байдак, В. О. Болотова, А. Д. Гойко, Б. Д. Голованов, О. Ю. Клименко, Л. Н. Коган, А. Ф. Плахотний, І. П. Рущенко та інші, які розглядають відповідальність як об'єктивну необхідність взаємовідносин між особистістю і суспільством; психологи Ж. Б. Богдан, Л. С. Виготський, А. В. Долгарев, А. Є. Книш, Г. В. Попова, М. В. Савчин, Б. І. Фурманець та ін., які кваліфікують відповідальність як одну з головних якостей особистості, як результат інтеграції всіх її психічних функцій та об'єктивного сприйняття нею навколишньої дійсності, вольового ставлення до обов'язку; педагоги Т. В. Гура, О. А. Ігнатюк, Н. В. Подбуцька, О. С. Пономарьов, С. М. Резнік, О. Г. Романовський, Н. В. Серета, М. К. Чеботарьов та інші, які вказали на те, що формування і розвиток почуття відповідальності виступає важливою складовою педагогічної проблеми, на розв'язання якої має бути спрямоване все виховання – від батьківського впливу на дітей з самого раннього віку до вищої школи. Але найбільш ефективним, на їх думку, являється самовиховання людини, усвідомлення нею

необхідності відповідальності як запоруки її успішного життя, її максимальної й особистісної самореалізації.

Мета дослідження – систематизувати складові розвитку професійної відповідальності у майбутніх фахівців фізичної культури і спорту.

Виходячи з поставленої мети, у роботі вирішуються такі **завдання**:

1. Розглянути особливості діяльності фахівців фізичної культури і спорту.

2. Визначити складові розвитку професійної відповідальності у майбутніх фахівців фізичної культури і спорту.

Виклад основного матеріалу дослідження. На даний час під терміном "спортивний педагог" розуміють тренерів, інструкторів, методистів.

Педагогічна діяльність характеризується високим рівнем нормативності, соціальної та моральної відповідальності. Її результати повинні відповідати державним освітнім стандартам, процес здійснення – громадським моральним нормам, а особиста місія, що полягає у формуванні кожного окремого учня, вимагає постійної високої відповідальності педагога. Професійна діяльність тренера передбачає високий ступінь відповідальності за здоров'я вихованців, передбачає вміння спілкуватися з учнями різного віку та їх батьками.

Особливості діяльності тренера пов'язані, перш за все, з метою, що стоїть перед ним, – досягнення його учнями високої спортивної майстерності у результаті багаторічного тренування. Виділено основні особливості тренерської діяльності:

1) постійне спілкування зі своїми учнями на тренувальних заняттях, зборах і змаганнях, що дозволяє краще вивчити психологію спортсменів і впливати на їх формування як особистості. Це накладає на тренера особливу відповідальність за фізичне здоров'я і особистісний розвиток його підопічних;

2) особливість діяльності тренера полягає в наявності "професійного ризику": тренер змушений чекати високого результату своїх учнів довгі роки (при цьому без гарантії, що він буде), а це вимагає не тільки терпіння, а й моральної відповідальності за здоров'я і розвиток таланту своїх учнів;

3) особливістю тренерської діяльності є стреси в періоди змагань – тренер постійно відчуває дуже високе нервово-емоційне напруження. Часто на змаганнях тренер не має можливості корегувати діяльність спортсмена і повинен зберігати всі переживання в собі. Це підсилює його психічну напруженість;

4) особливістю діяльності тренера є: стартова лихоманка, стартова апатія, стан бойової готовності. Дослідження підтверджують, що передстартові хвилювання переживають не тільки спортсмени, а й тренери. Не дивно, що багато тренерів спортивних команд під час змагань розряджають своє емоційне напруження через мову;

5) особливістю діяльності тренерів є їх відірваність від дому та сім'ї протягом тривалого часу. Для тренера практично не буває вихідних днів, так як в будні дні він проводить тренування, а у вихідні – опікується своїми спортсменами на змаганнях;

6) тренери несуть відповідальність за здоров'я спортсменів, які часто змушені максимально проявляти свої фізичні можливості як на змаганнях, так і у тренуванні. Це створює реальну небезпеку психічної і фізичної перенапруги. У тренерській діяльності, незважаючи на установку постійного підвищення результатів, важливо зберегти збалансоване здоров'я. Тобто, при прагненні до максимальних досягнень, не "втратити" здоров'я спортсмена;

7) тренери протягом усієї професійної кар'єри повинні перебувати в хорошій спортивній формі, щоб мати змогу особисто продемонструвати ті чи інші елементи зі свого виду спорту. Вигляд самого тренера є стимулом для залучення дітей до секції.

Таким чином, професійна діяльність тренера має як риси, що зближують її з іншими спеціальностями педагогічного профілю, так і специфічні, які істотно відрізняють її від них.

Існують загальні підходи до розвитку професійної відповідальності фахівців. Системний характер освітнього завдання з формування особистої та особливо професійної відповідальності майбутнього фахівця означає й необхідність використання системного підходу до вибору шляхів, засобів, а також педагогічних технологій, які б забезпечували можливість успішного його розв'язання. У межах цього підходу істотну роль мають відігравати:

1) координація усіх дій, спрямованих на професійну підготовку майбутнього фахівця, на його виховання та на особистий розвиток;

2) координація між цілями і змістом викладання всіх дисциплін, що вивчаються згідно навчального плану спеціальності. Дуже важливо показати студентам місце, роль і значення кожної дисципліни, дати розуміння того, що кожна з них дасть належну професійну підготовку.

Феномен відповідальності містить у собі несвідоме почуття провини за порушення певних норм або правил. Почуття провини має глибокі психологічні корені і може бути джерелом невпевненості,

тривожності тощо. Тому дуже важливо прищеплювати студентам почуття відповідальності, а не провини. Саме це стає надзвичайно важливим завданням вищої школи.

Також надзвичайно важливим шляхом і водночас засобом почуття відповідальності розвитку у майбутніх фахівців виступає здатність до взаєморозуміння і готовності до ефективної роботи у складі команди на досягнення спільного з нею результату.

Також важливим елементом підготовки майбутніх фахівців з фізичної культури і спорту може бути обов'язкова виробнича практика, тренерська практика, педагогічна практика студентів. У результаті професійно-трудового виховання у студентів повинні бути сформовані такі якості особистості, як працьовитість, любов до навколишньої природи, економічна раціональність, професійна етика, здатність ухвалювати відповідальні рішення, творчі здібності та інші якості, необхідні фахівцеві відповідно до його спеціалізації.

Е. К. Гардонова виділяє три показники професійної відповідальності: когнітивний, мотиваційний та діяльнісний. Ю. М. Ладнова виділяє десять показників професійної відповідальності, такі як: мотиваційний, когнітивний, комунікативний, емоційно-вольовий, практичний, рефлексивний, стійкість особистості, емпатія, мобільність поведінки, інтелектуальна гнучкість.

Після проведення порівняльного аналізу були визначені основні критерії оцінювання показників формування професійної відповідальності: когнітивний, мотиваційний, практичний, емоційно-вольовий. Вони дозволяють якісно відобразити якості, результат і позитивну динаміку розвитку відповідальності у майбутніх фахівців фізичної культури і спорту, за допомогою яких буде можливо відстежувати і фіксувати на різних етапах особистісні зміни, своєчасно коригувати зміст, методи і технології освітнього процесу.

Когнітивний критерій визначається в першу чергу сукупністю знань про сутність і зміст відповідальності фахівця, відображає знання теорії і методики фізичного виховання, фізіології людини, правових основ фізичної культури і спорту, менеджменту, етики, норм, правил і вимог до діяльності майбутнього фахівця в галузі фізичної культури і спорту, його відповідальності перед суспільством.

Мотиваційний критерій професійної відповідальності майбутнього фахівця визначається гуманістичною позицією особистості, позитивною мотивацією до взаємодії з особистістю, потребою у пізнанні соціальних норм, професійних правил й обов'язків, особистісною мотивацією, професійними інтересами до роботи.

Практичний критерій професійної відповідальності майбутнього фахівця в галузі фізичної культури і спорту характеризується особистим досвідом щодо вирішення проблемних ситуацій, умінням передбачати наслідки своїх дій, наявністю творчої актуалізації досвіду.

Емоційно-вольовий критерій визначається, в першу чергу, вмінням володіти собою, керувати своїми емоціями і вчинками, можливістю прийняття самостійних рішень, адекватним оцінюванням власних сил і здібностей, вірою в можливість подолання усіх перешкод та бажанням принести користь суспільству.

Висновки. Таким чином, педагогіка вищої школи вже має у своєму розпорядженні певний арсенал способів формування почуття відповідальності майбутніх фахівців як однієї з найважливіших суспільно і професійно значущих рис і якостей.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямі полягають у побудові моделей формування і розвитку професійної відповідальності та виборі шляхів їх реалізації, а також у виявленні й дослідженні педагогічних умов, які б сприяли успішному розв'язанню цього складного і вкрай важливого завдання.

Використані джерела

1. Алексєнко Т. Ф. Відповідальність особистості / Т. Ф. Алексєнко // Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В. Г. Кремень. – Київ: Юрінком Інтер, 2008. – С.106 – 107.
2. Гардонова Е. К. Развитие профессиональной ответственности будущего специалиста / Е.К. Гардонова // Психология и педагогика: методика и проблемы практического применения: научный журнал. – Чебоксары, 2013. – С. 43.
3. Йонас Г. Принцип відповідальності. У пошуках етики для технологічної цивілізації / Г. Йонас. – К. : Лібра, 2001. – 400 с.
4. Муздыбаев К. Психология ответственности / К. Муздыбаев. – Л. : Наука, 1983. – 240 с.
5. Пономарьов О. С. Відповідальність в системі професійної компетентності фахівця / О. С. Пономарьов, М. К. Чеботарьов. – Харків : НТУ "ХПІ", 2012. – 220 с.
6. Пономарьов О. С. Професійна культура педагога / О. С. Пономарьов, О. Г. Романовський, О. А. Ігнатюк, М. П. Згурська. – Харків : НТУ "ХПІ", 2011. – 198 с.
7. Савчин М. В. Психологія відповідальної поведінки / М. В. Савчин. – Київ : Україна-Віта, 1996. – 130 с.
8. Сметанський М. І. Формування соціальної відповідальності вчителя / М. І. Сметанський. – Вінниця, 1993. – 351 с.

9. Хромченкова Н. Проблема розвитку відповідальності особистості в науково-педагогічних дослідженнях / Н. Хромченкова // Гуманітарний вісник ДВНЗ "Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Г. Сковороди" : зб. наук. праць. – Переяслав-Хмельницький, 2009. – Вип. 18. – С. 239–243.
10. Pesqueux Y. L'Ethique des affaires. Management par les valeurs et responsabilité sociale / Y. Pesqueux, Y. Biefnot. – Paris : Edition d'Organisation, 2002. – 240 p.

Zinchenko L. V.

COMPONENTS OF PROFESSIONAL RESPONSIBILITY DEVELOPMENT IN FUTURE EXPERTS OF PHYSICAL CULTURE AND SPORT

The available evidence seems to suggest that a sense of responsibility is one of the most important outcomes of education and socialization of the individual. The process of education is accompanied by many different conditions and restrictions. It is logical to assert that the overall situation in the country and education system affect on the formation of the human sense of responsibility.

The purpose of the study is to systematize the components of professional responsibility development in the future experts of physical culture and sport.

Coming from delivered purpose the following tasks are solved in the article:

- 1. Analyse the features of experts of physical culture and sport.*
- 2. Identify the components of professional responsibility in the future experts of physical culture and sport.*

In the article, it is considered the problem and the concept of professional liability and components for its development, and performance evaluation criteria forming future professional liability specialist in the field of physical culture and sports. To educate future experts in physical culture and sport with the sense of personal responsibility which could become the norm for him, his life and his work, it is necessary that high responsibility was inherent in every professional teacher and educator.

It is important that the common approaches for the development of professional responsibility in future expert in the field of physical culture and sport were analyzed in the article.

Also in the article, it is presented the basic parameters of evaluation criteria formation of professional responsibility such as cognitive, motivational, practical, emotional and volitional. They allow you to efficiently display quality result and the positive development of responsibility in the future experts of physical culture and sports in which it will be possible to monitor and record the different stages personality changes, timely adjust the content, methods and techniques of the educational process.

Therefore, the pedagogy of higher education already has a certain arsenal of methods of formation of future professionals with a sense of responsibility, which is one of the most important socially, and professionally significant features and qualities.

Key words: *responsibility, professional responsibility development, a sports teacher, future expert of physical culture and sport.*

Стаття надійшла до редакції 01.02.2017 р.